

УДК 658.56:637.1

Т. М. Пшенична

*Чернігівський державний інститут економіки і управління***ГАРМОНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯКОСТІ І БЕЗПЕКИ
МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ДО СВІТОВИХ ВИМОГ**

Розглянуто стан та тенденції розвитку ринку молока та молокопродуктів, а також можливість адаптації товаровиробників до міжнародних вимог та вимог ЄС щодо якості молока та молочної продукції. Узагальнено можливі шляхи підвищення конкурентоспроможності товаровиробників молочної галузі як на внутрішньому ринку, так і можливість освоєння міжнародних ринків.

Ключові слова: молоко, молочні продукти, конкурентоспроможність, якість.

Рассмотрено состояние и тенденции развития рынка молока и молокопродуктов, а также возможность адаптации товаропроизводителей к международным требованиям и требованиям ЕС, относительно качества молока и молочной продукции. Выделены возможные пути повышения конкурентоспособности товаропроизводителей молочной отрасли, как на внутреннем рынке, так и возможность освоения международных рынков.

Ключевые слова: молоко, молочные продукты, конкурентоспособность, качество.

In the article the the state is considered and progress of market of milk trends, and also possibility of adaptation of commodity producers to the international requirements and requirements of ES, in relation to qualities of milk products. Generalized possible directions of increase of competitiveness of commodity producers of milk industry, as at the internal market and possibility of mastering of international markets.

Keywords: milk, milk products, competitiveness, quality.

Інтеграція України у світовий економічний простір призвела до зростання ролі зовнішньої торгівлі у відтворювальному процесі, посилила вплив кон'юнктури світового ринку на параметри розвитку економіки держави. Оцінка та інтерпретація сучасних тенденцій і нових викликів на світовому агропродовольчому ринку є важливою для забезпечення суб'єктів формування торгової політики відповідною інформацією для мобілізації державних ресурсів на місцевому, регіональному та національному рівнях.

У сучасних умовах зростає необхідність реалізації адекватної аграрної політики, одним із елементів якої є визначення зовнішньоекономічних векторів розвитку агропродовольчої сфери. Торговельна політика держави має сприяти формуванню експортного потенціалу сільськогосподарської сировини і продовольства, рівень якого безпосередньо впливає на ефективність функціонування аграрного сектора економіки [1]. Динаміка зовнішньоекономічної діяльності в молочної галузі України останніх років характеризується нестійкими показниками зростання.

Поряд з цим сучасний стан світового ринку агропродовольчої продукції проявляється у формі зростаючої кон'юнктури, що є сприятливим для нарощування обсягів виробництва продуктів харчування в Україні та їх експорту. Зростання світових цін на молочну продукцію створює додаткові можливості вітчизняним товаровиробникам. Україна має у своєму розпорядженні значний неосвоєний потенціал у сфері виробництва молока, тому доцільно залучати нові довгострокові інвестиції в усі ланки виробничо-маркетингового ланцюга, необхідні для стійкого нарощування експорту. Слід залучати інвестиції не тільки в переробку молока, а й у виробничу та експортну інфраструктуру, поліпшувати умови зберігання як сировини, так і готової продукції та вдосконалювати матеріально-технічне забезпечення молочної галузі, інтенсифікувати племінну справу та впроваджувати міжнародні стандарти якості молока.

Теоретичні та методологічні аспекти зростання ролі торговельної політики держави у нарощуванні експортного потенціалу, розвитку ринкової інфраструктури, динаміки міжнародної конкурентоспроможності підприємств знайшли певне висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, основи теорії торговельної політики, зовнішньоекономічної діяльності підприємств та теоретичні аспекти розвитку експортних стратегій висвітлено в роботах Т. Мос-тенської, І. Бураковського, В. Рокочі, Р. Рути та А. Філіпенко. Окремі аспекти розвитку торговельної політики знайшли відображення в роботах В. Будкіна, А. Гальчинського та А. Яновського. Проблеми посилення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств України на світовому ринку надзвичайно важливі як у науковому, так і в практичному аспектах. Однак у питаннях діяльності молокопереробних підприємств в умовах економіки, що базується на засадах відкритого ринку, залишається чимало невирішених проблем, які необхідно детально аналізувати.

Дослідити негативний вплив глобальної економічної кризи на молокопереробну галузь. Визначити передумови економічного зростання та ескалації експортного потенціалу молокопереробної галузі України. Дослідити експортний потенціал України на світовому ринку молока, особливості діяльності молокопереробних підприємств у кризових умовах.

Вступ України до СОТ поєднується як з певними перевагами для національної економіки (полегшення доступу до привабливих світових маркетингових ніш, вигоди для споживачів, підвищення глобального рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств), так і недоліками (необхідність зменшення рівня протекціонізму щодо національного ринку, можливість підвищення вартості життя громадян та зростання рівня безробіття) [2].

За рахунок сприятливих агрокліматичних умов Україна має неабиякий потенціал для розвитку агропромислового комплексу, зокрема у сфері тваринництва: виробництва молока та молокопродуктів. Так, одним із найактуальніших питань на ринку молока України є його експортна спроможність, зокрема до Європейського Союзу, а також перспективи подолання технічних бар'єрів на шляху експорту української молочної продукції. Однак молочна галузь є однією з пріоритетних у харчовій промисловості України, про що говорить те, що серед 30,5 % продукції тваринництва виробництво молока становить 12,1 %. Вхідження України до СОТ і наміри інтегруватись у ЄС потребують чіткого дотримання законів ринкової економіки в агропромисловому виробництві і, зокрема, в системі реалізації молока та молокопродукції за рахунок адаптації товаровиробників до міжнародних вимог та вимог ЄС щодо її якості (масова частка жиру, води, молочної білка; титрована кислотність; індекс розчинності; дозволений вміст сторонніх домішок; вимоги до маркування тощо).

За результатами дослідження ситуації на молочному ринку України можна зробити деякі висновки, а саме, що молочна галузь посідає другу позицію в структурі валового продукту сільського господарства України та повинно забезпечувати виробництво молока в обсягах, що відповідають нормам державної продовольчої безпеки, та мати ресурсний експортний потенціал.

Головні проблеми, які на сьогодні характеризують галузь, є:

– зменшення обсягу виробництва молока в Україні протягом останніх 20 років (з 24,5 до 11,1 млн. тонн);

– вкрай низька якість молока, яка надходить на переробку, що унеможливило виробництво якісної та безпечної молочної продукції у державі.

Так, у 2011 році з усього об'єму молока, прийнятого на переробку, лише 5,6 % складало молоко «екстра» та 32,9 % вищого гатунку, що відповідає середній якості по стандартах ЄС, а решта (майже 62 відсотки) вважається непридатним для переробки. Процес скорочення обсягів виробництва в молочній галузі продовжується та набирає загрозливого для продовольчої безпеки країни характеру. При такому розвитку подій уже за 5–8 років Україна може втратити свій виробничий потенціал у молочній галузі та стати залежною від імпорту молочних продуктів.

Причиною, що зумовило виникнення проблеми, є: стале зменшення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі дійних корів, протягом останніх 20 років. Так, кількість поголів'я великої рогатої худоби зменшилась з 24623 тис. голів у 1991 році до 4426 тис. голів у 2011 році, відповідно корів – з 8378 тис. голів до 2582 тис. голів.

Цей процес обумовлений, по-перше, економічними причинами, а саме, нестабільною ціновою ситуацією, що виникла внаслідок:

- падіння попиту на молочну продукцію на внутрішньому ринку, що пов'язано зі зниженням платоспроможності населення, яке спричинене економічною кризою;

- зменшення об'єму експорту, що пов'язано з низькою конкурентоспроможністю вітчизняної молочної продукції, виготовленої з низькоякісної сировини.

По-друге – низька економічна ефективність галузі, пов'язана з використанням у молочному виробництві застарілих екстенсивних технологій утримання, годівлі, доїння та відтворення;

- відсутність високого рівня спеціалізації галузі на рівні господарюючих суб'єктів;

- відсутність якісного наукового супроводу у справі вдосконалення виробничих процесів;

- низький рівень підготовки фахівців з боку профільних навчальних закладів;

- недосконала система плеїнної справи та неефективний механізм її державної підтримки;

- відсутність послідовної державної підтримки регуляторної політики, спрямованої на стимулювання розвитку галузі.

По-третє – демографічні причини, які обумовлюють швидке скорочення поголів'я в господарствах населення, де утримується близько 80 % поголів'я корів, а саме 1998 тис. голів.

Також значною мірою на цей процес впливають низькі закупівельні ціни з боку переробних підприємств, відсутність стабільної кормової бази у господарствах населення та низька якість молочної сировини.

Цей фактор обумовлений тим, що близько 60 % молока надходить на переробку від господарств населення, яке:

- застосовує ручне доїння, що порушує санітарно-гігієнічні норми;

- не використовує режим охолодження;

- використовує фальсифікацію молока, що дуже складно контролювати в зв'язку з надходженням на заготівельні пункти великої кількості дрібних партій.

І, як наслідок, на переробку надходить низькоякісна або несортова сировина.

Порівняно з іншими галузями молочний бізнес є найменш привабливим з точки зору капіталовкладень, що є гальмом у стабілізації та розвитку всієї молочної галузі, а саме молочного скотарства. Бізнес-проекти будівництва нових ферм та реконструкції існуючих мають високу капіталоемність з тривалим терміном окупності.

Тому, на нашу думку, потрібне вдосконалення нормативно-правових актів України, положень Угоди про технічні бар'єри у торгівлі (СОТ). Обов'язковим є встановлення вимог до молока, продуктів переробки молока та технологічних процесів їх виробництва для забезпечення захисту життя та здоров'я людей, тварин, національної безпеки, охорони довкілля та природних ресурсів, запобігання недобросовісної конкуренції. Гармонізація вимог щодо молока та молочних продуктів з міжнародними стандартами, стандартами Комісії «Кодекс Аліментаріус» і чинного законодавства України, що сприяє усуненню технічних бар'єрів на шляху вільного переміщення продукції на ринок під час взаємного обміну продукцією. Вимоги є обов'язковими для усіх суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом, зберіганням, транспортуванням, реалізацією та утилізацією молочної сировини, молочних продуктів, незалежно від форм власності та підпорядкування.

Щоб продукція була конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, повинні бути визначені вимоги до виробництва молока та продуктів його переробки, що виробляються та знаходяться в обігу в Україні, а також вимоги до їх пакування, маркування, контролю якості готової продукції, її зберігання, транспортування, реалізації та утилізації. Контроль за виробництвом повинен застосовуватися по всьому харчовому ланцюгу, для забезпечення придатності кінцевих продуктів до споживання людьми. Виробництво продуктів переробки молока на рівні переробних підприємств повинно здійснюватися за нормативними документами, в контексті систем контролю на основі принципів НАССР або інших. Організація заходів контролю повинна попереджувати, виключати або зменшувати наявність небезпечних чинників до прийнятого рівня та знижувати вірогідність забруднення. Первинне виробництво молочної сировини повинно здійснюватися з дотриманням санітарно-гігієнічних та ветеринарних норм і правил. Виробник, який здійснює діяльність, щодо виробництва та реалізації продуктів переробки молока зобов'язаний організувати контроль по всьому харчовому ланцюгу за системи НАССР або інших систем забезпечення безпеки і якості (рис. 1).

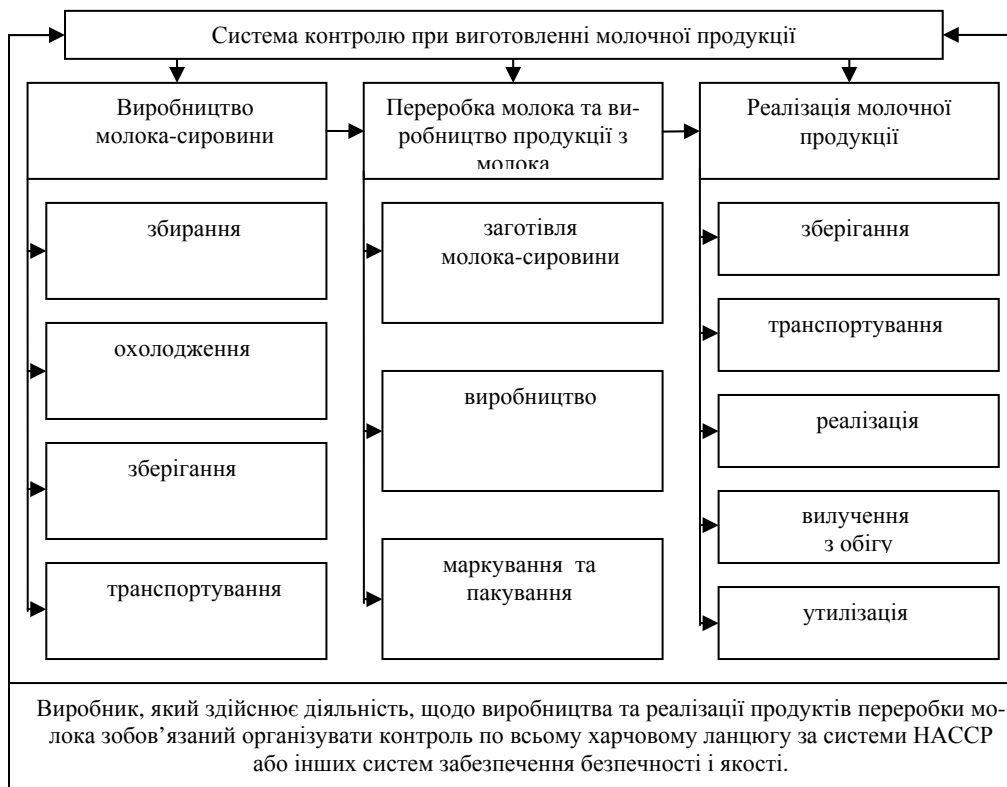
Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що впровадження європейських стандартів у діяльність молочної галузі України потребуватиме від виробників молока і молочної сировини проведення таких заходів:

- здійснення реконструкції існуючих і побудови нових молочних ферм, які відповідали б стандартам ЄС;
- приведення методів і процедур контролю за безпечністю і якістю молочної сировини у відповідність з вимогами ЄС;
- збільшення частки молока гатунку «екстра» у загальному обсязі молочної продукції;
- удосконалення системи професійного навчання персоналу, задіяного у виробництві молочної сировини, молока і молокопродуктів;
- адаптація процедури дослідження води на підприємствах молочної галузі для забезпечення параметрів ЄС.

Крім того, для відповідності вимогам європейського законодавства низку заходів мають здійснити державні органи. Зокрема, необхідно:

- чітко визначити правовий статус ветеринарної та санітарно-епідеміологічної служб з метою уникнення дублювання їх функцій та поліпшення координації між ними;

- підвищити рівень відповідальності виробників молочної сировини за недотримання встановлених вимог;
- привести у відповідність дослідження туберкульозу та програму ліквідації захворювання у господарствах, що постачають молоко для експорту до ЄС до вимог Директиви Ради 64/432/ЕЕС;
- забезпечити офіційних осіб, залучених до контролю підприємств, що працюють на експорт, належними знаннями щодо вимог ЄС з імпорту молочних продуктів з третіх країн.

Рис. 1. Система контролю при виготовленні молочної продукції

Готовність чи неготовність виробників молочної продукції та державних органів до здійснення кроків у напрямку імплементації європейських вимог впливатиме не лише на можливість вітчизняних виробників вийти на європейський ринок, а й посісти там відповідну нішу. Від додержання вимог щодо якості і безпеки молочної продукції у майбутньому будуть залежати і конкурентні переваги на внутрішньому ринку.

Законодавство України звичайно потребує удосконалення та доопрацювання у сфері тваринництва, але ці зміни потребують і можливості їх практичної реалізації. Так, наприклад, якість молока, що виробляється в Україні, не відповідає європейським стандартам, що найменше з двох причин. Насамперед тому, що якість сировини не відповідає європейським стандартам. Зміну управління якістю молочної продукції необхідно здійснювати у всьому харчовому ланцюзі «виробництво – споживання», який включає виробництво молочної сировини, її переробку, реалізацію та споживання готової продукції. Другий чинник – устаткування молочних підприємств. Багато молокопереробних підприємств працюють

на обладнанні, яке встановлювалось ще за радянських часів, що не сприяє високій якості продукції. 90–95 % молочних ферм в Україні потребують оновлення та реконструкції. Так само, як і близько 75 відсотків підприємств переробної галузі. Водночас, ще однією перешкодою може стати відсутність в Україні системи виробництва молока, оскільки близько 60 % цього продукту заготовляють у домашніх господарствах. Такої практики в ЄС не існує, тому довести, що за українським молоком є належний контроль, вкрай складно.

При такому стані справ у галузі виникає нагальна потреба розв'язання проблем шляхом розробки та застосування маркетингової діяльності, яка б допомогла вивести молочну галузь на більш конкурентоздатні позиції, як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому.

Але, щоб усе вищерозглянуте втілилось у життя, потрібна досконало проведена управлінська робота, яка буде основана на маркетинговій діяльності. Оскільки маркетинг є одним з найважливіших різновидів економічної і суспільної діяльності, тому, на нашу думку, для українських підприємств необхідне практичне застосування маркетингових принципів для досягнення результатів, достатніх для підтримання своєї конкурентоспроможності.

Відомо, що сутність маркетингу, як управлінської діяльності, полягає в тому, що ця діяльність спрямована на орієнтацію виробництва, створення видів продукції, які відображають вимоги ринку. Під нею розуміють насамперед вивчення поточного і перспективного попиту на продукцію на певному ринку і вимог споживачів до таких характеристик товару, як якість, новизна, техніко-економічні й естетичні показники, ціна. Виходячи з комплексного врахування ринкового попиту, ми пропонуємо складати програми маркетингу товару, де буде встановлюватись верхня межа ціни і рентабельності його виробництва. Далі на основі програми маркетингу буде розроблятися інвестиційна політика підприємства, проводиться розрахунок повних витрат виробництва і визначатися кінцевий результат господарської діяльності підприємства (валовий прибуток і чистий прибуток). Усі ці операції мають бути обов'язковими для підприємства, яке хоче міцно закріпити свої позиції на ринку і продовжувати ефективно господарювання.

Висновки. Діяльність на зовнішньому ринку в останні роки набуває все більшого значення для молокопереробних підприємств України. Обмежені потенційні можливості внутрішнього ринку молочної продукції, досить сильна конкуренція з боку провідних компаній на ринку змушують керівництво вітчизняних компаній шукати нові ринки збуту своєї продукції для максимально повного завантаження виробничих потужностей, зниження на цій основі собівартості продукції (за рахунок скорочення постійних та змінних витрат на одиницю продукції), досягнення за рахунок ефекту масштабу більшої конкурентоспроможності в ціновій сфері та, в кінцевому рахунку, забезпечення стійкої прибутковості підприємства в довгостроковій перспективі.

Таким чином, економічне зростання молочної галузі України за рахунок ескалації зовнішньоторговельного потенціалу визначається розвитком регіональних кластерів з використанням геоекономічних переваг виходу на перспективні зовнішні ринки, забезпеченням оптимальної диверсифікації зовнішньоекономічної сфери, залученням інноваційного потенціалу та застосуванням заходів державного стимулювання експорту. Результати дослідження засвідчили послаблення глобальних конкурентних позицій вітчизняних виробників молочної продукції, що зумовлює необхідність розробки та застосування ефективних державних регуляторних механізмів та вимагає розв'язання проблеми поглиблення регіональної диференціації експорту молочної продукції.

Основними причинами, які змушують молокопереробні підприємства України здійснювати подальше освоєння міжнародних ринків молочної продукції, є такі:

- по-перше, міжнародні ринки молочної продукції відкривають значні можливості для нарощування виробництва, збільшення доходів, отримання додаткових конкурентних переваг за рахунок ефекту масштабу;
- по-друге, вихід на зовнішні ринки дозволить диверсифікувати ризики як комерційного, так і політичного характеру;
- по-третє, освоєння зовнішніх ринків має стати стимулом впровадження міжнародних стандартів якості у процесі виробництва, переробки та реалізації продукції вітчизняної молочної галузі.

Враховуючи ці чинники, нарощування зовнішньоторговельного потенціалу молочної промисловості України є передумовою здобуття вітчизняними молокопереробними підприємствами конкурентних переваг та досягнення економічного зростання.

Для нарощування експортного потенціалу молокопереробної галузі України слід продовжити дослідження механізмів державного управління зі зміцнення інституційної бази у сфері стандартизації, акредитації, оцінки відповідності, метрології та нагляду за ринком молокопродуктів шляхом інтегрування українських інституцій у європейські та міжнародні структури. Слід оцінити перспективи нарощування експортного потенціалу молокопереробної галузі України внаслідок апроксимації технічних регламентів та впровадження міжнародних стандартів на вітчизняну молочну продукцію у рамках вимог СОТ.

Бібліографічні посилання

1. Про затвердження Концепції науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України на період до 2015 року від 10 квіт. 2008 р. № 240 : Наказ Міністерства аграрної політики України // Агрокомпас. – 2008. – № 6. – С. 20–21.
2. Світова організація торгівлі (СОТ) – правова та інституціональна основа світової торговельної системи // Українська асоціація імпортерів та експортерів. – Режим доступу : <http://www.uaie.org>

Надійшла до редколегії 19.11.2012